8 КЛАС

Культурно-освітнє життя та книговидання на українських землях у XVI ст. Містобудування, архітектура та образотворче мистецтво

Захарчук Валентина · 05.10.2026

У XVI ст. культурне життя українських земель розвивалося під впливом європейського Відродження, гуманізму, Реформації та Контрреформації. Зростали міста, розширювалися торговельні зв’язки, виникали нові освітні осередки, поширювалося книговидання.

Важливу роль у розвитку культури відігравали православні братства, монастирі, меценати, освічені представники шляхти та міщанства. Вони підтримували школи, друкарні, будівництво храмів, розвиток мистецтва та збереження культурних традицій.

Культурні процеси XVI ст. сприяли формуванню освіченого середовища, розвитку книжної культури та зміцненню культурної самобутності українського населення.

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2078

Хронологія

Дата	Подія
1574 р.	Іван Федорович у Львові надрукував «Апостол» і «Буквар».
1576 р.	Засновано Острозьку академію за підтримки князя Костянтина-Василя Острозького.
1581 р.	В Острозі завершено друкування Острозької Біблії.
1586 р.	Львівське Успенське братство отримало ставропігійні права; діяла братська школа.
XVI ст.	Розвиток друкарства, братських шкіл, ренесансної архітектури, іконопису, книжкової графіки та портретного мистецтва.

Основні поняття

Гуманізм — світогляд, що наголошував на цінності людини, її здібностей, освіти, творчості та гідності.

Відродження (Ренесанс) — культурний рух у Європі, який сприяв розвитку науки, літератури, мистецтва, архітектури та інтересу до античної спадщини.

Братська школа — навчальний заклад, створений при православному братстві, який забезпечував освіту та підтримував православну культурну традицію.

Друкарство — спосіб виготовлення книг та інших текстів за допомогою друкарського обладнання, що забезпечував швидше поширення інформації.

Друкарня — майстерня або підприємство, у якому виготовляли друковані книги та інші видання.

Острозька академія — освітній і культурний центр, заснований князем Костянтином-Василем Острозьким у 1576 р.

Ставропігія — особливий статус церковної установи, що передбачав її безпосереднє підпорядкування вищій церковній владі та певну незалежність від місцевих церковних керівників.

Культурно-освітнє життя українських земель

У XVI ст. українські землі перебували під впливом європейських культурних процесів. Поширювалися гуманістичні ідеї, розвивалися освіта, література, наукові знання. Водночас культурне життя значною мірою залишалося пов’язаним із церквою, монастирями та православними братствами.

Освіта була доступною не всім. Навчання відбувалося при церквах і монастирях, у приватних школах, а згодом — у братських навчальних закладах. Учні опановували читання, письмо, граматику, арифметику, церковні тексти. У більш розвинених школах вивчали латинську, грецьку та інші мови, риторику, логіку й філософію.

Поширення католицьких навчальних закладів, зокрема єзуїтських колегіумів,

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2078

спонукало православну спільноту активніше розвивати власну освіту. Важливу роль у цьому відіграли православні братства та меценати.

Острозька академія

Острозька академія, заснована князем Костянтином-Василем Острозьким у **1576 р.**, стала одним із найважливіших освітніх і культурних центрів українських земель.

В академії вивчали мови, гуманітарні дисципліни, математику, філософію та богослов’я. Особливу увагу приділяли грецькій, латинській і церковнослов’янській мовам.

Острозький освітній осередок об’єднував учених, перекладачів, письменників, викладачів і друкарів. Тут здійснювали переклади та підготовку книжок, розвивали наукову діяльність, обговорювали релігійні й культурні питання.

Діяльність академії сприяла формуванню освічених людей, які могли брати участь у суспільному житті та захищати культурні й релігійні традиції українського населення.

Братські школи

Православні братства створювали школи, підтримували книговидання, займалися благодійністю та захищали інтереси православної громади.

Важливим освітнім осередком стала Львівська братська школа, діяльність якої пов’язана з Львівським Успенським братством.

У братських школах:

- навчали грамоти та мов;
- вивчали церковні тексти;
- викладали граматику, риторику та поетику;
- формували навички ведення дискусій;
- готували освічених представників духовенства та мирян.

Братські школи сприяли поширенню освіти серед міщан, розвитку книжної культури та зміцненню української культурної традиції.

Книговидання та розвиток друкарства

Поява друкарства стала однією з найважливіших подій культурного життя XVI ст. Друковані книги давали можливість швидше виготовляти та поширювати тексти, сприяли розвитку освіти, науки, літератури й релігійної культури.

Іван Федорович

Іван Федорович, відомий також як Іван Федоров, був одним із перших друкарів на українських землях.

У **1574 р.** у Львові він надрукував:

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2078

- **«Апостол»** — богослужбову книгу, що містила тексти Нового Завіту;
- **«Буквар»** — навчальне видання, призначене для опанування грамоти.

«Буквар» мав важливе значення для розвитку початкової освіти, оскільки сприяв навчанню читання.

Після роботи у Львові Іван Федорович переїхав до Острога, де продовжив друкарську діяльність.

Острозька друкарня

Острозька друкарня діяла за підтримки князя Костянтина-Василя Острозького. Тут видавали книги, необхідні для освіти, богословських дискусій і розвитку православної культури.

Найважливішою пам’яткою острозького книговидання стала **Острозька Біблія**, надрукована у **1581 р.**

Це було перше повне друковане видання Біблії церковнослов’янською мовою. Її підготовка вимагала значної роботи з рукописними джерелами, перекладами, редагуванням і перевіркою тексту.

Острозька Біблія мала велике значення для:

- розвитку книжкової культури;
- збереження церковнослов’янської мовної традиції;
- православної освіти;
- поширення друкованого слова;
- культурного авторитету українських земель у слов’янському світі.

Значення книговидання

Друкарство сприяло формуванню ширшого освіченого середовища. Книги використовували у школах, церквах, монастирях і домашньому навчанні.

Воно стало також важливим засобом релігійної та культурної полеміки, адже представники різних конфесій прагнули поширювати власні погляди через друковані видання.

Містобудування та розвиток міст

У XVI ст. українські міста поступово розвивалися як центри ремесла, торгівлі, адміністративного управління та культурного життя. Зростання міського населення, розвиток торговельних зв’язків і поширення європейських архітектурних стилів впливали на забудову міст.

Особливо активно розвивалися Львів, Київ, Луцьк, Кам’янець-Подільський, Острог та інші міста.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2078

Особливості містобудування

Міста часто мали центральну площу — **ринок**, навколо якого розташовувалися торговельні будівлі, ратуша, житлові будинки заможних міщан і ремісничі майстерні.

Для міської забудови були характерні:

- центральна ринкова площа;
- ратуша — будівля міського управління;
- укріплення, міські мури, башти та ворота;
- замки й фортифікаційні споруди;
- церкви, монастирі та каплиці;
- житлові будинки ремісників, купців і шляхти.

Міста, які мали магдебурзьке право, отримували можливість самостійно організовувати міське управління, судочинство та господарське життя. Це сприяло формуванню особливого міського середовища.

Фортифікаційне будівництво

Через постійну загрозу нападів татар і військових конфліктів важливе значення мало будівництво оборонних споруд.

Міста й замки укріплювали кам’яними та дерев’яними мурами, баштами, ровами, брамами. Вдосконалювалися оборонні системи, пристосовані до використання вогнепальної зброї та артилерії.

Особливо важливими оборонними центрами були Кам’янець-Подільський, Луцьк, Острог та інші міста.

Архітектура українських земель у XVI ст.

Архітектура українських земель розвивалася під впливом місцевих будівельних традицій та європейського Ренесансу.

У будівництві поєднувалися:

- традиції руської церковної архітектури;
- готичні елементи;
- ренесансні форми;
- оборонні особливості;
- місцеві традиції дерев’яного будівництва.

Ренесанс в архітектурі

Ренесансні архітектурні форми поступово поширювалися в містах, особливо у Львові. Для них були характерні симетрія, пропорційність, використання декоративних елементів, арок, колон, орнаментів та оздоблених фасадів.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2078

У Львові з’являлися будівлі, у яких поєднувалися традиційні місцеві особливості та європейські архітектурні тенденції.

Серед пам’яток архітектури, пов’язаних із розвитком ренесансного стилю, особливе місце посідають:

- **Чорна кам’яниця** — одна з найвідоміших житлових споруд Львова, що демонструє особливості ренесансної міської архітектури;
- **Вежа Корнякта** — споруда, пов’язана з ансамблем Успенської церкви та Львівського братства;
- **Каплиця Трьох Святителів** — пам’ятка сакральної архітектури, яка відображає розвиток української церковної архітектури та поєднання місцевих традицій із ренесансними елементами.

Архітектура Львова демонструвала культурні зв’язки українських земель із Центральною та Західною Європою.

Образотворче мистецтво

У XVI ст. образотворче мистецтво українських земель розвивалося переважно в межах релігійної культури, проте поступово відчувався вплив гуманістичних і ренесансних ідей.

Основними видами мистецтва були:

- іконопис;
- фресковий живопис;
- книжкова графіка;
- декоративне мистецтво;
- скульптура та різьблення;
- портретний живопис.

Іконопис

Іконопис залишався провідним видом образотворчого мистецтва. Ікони створювали для церков, монастирів, домашніх молитовних куточків та іконостасів.

Українські майстри зберігали традиції візантійського мистецтва, але поступово використовували нові художні прийоми.

У творах дедалі частіше з’являлися:

- більш реалістичне зображення людських облич;
- увага до деталей;
- виразніші емоції персонажів;
- складніші композиції;

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2078

- елементи європейського живопису.

Релігійні образи залишалися головними, але художники прагнули зробити їх зрозумілішими та ближчими до людей.

Книжкова графіка

Розвиток друкарства сприяв поширенню книжкової графіки. Друковані книги прикрашали заставками, орнаментами, гравюрами, декоративними літерами.

Книжкова графіка не лише оздоблювала видання, а й допомагала передавати зміст, підкреслювала значення тексту та формувала нову художню культуру.

Портретний живопис

У XVI ст. поступово розвивався портретний живопис. Портрети замовляли представники шляхти, магнатів, духовенства та заможних міщан.

У портретах намагалися передати не лише зовнішність людини, а й її соціальне становище, авторитет, статус та індивідуальні риси.

Декоративне мистецтво

Розвивалися різьблення по дереву, каменю, металу, ювелірне мистецтво, оздоблення церковних споруд, предметів побуту та культового призначення.

Майстри використовували рослинні орнаменти, геометричні мотиви, зображення тварин та символічні композиції.

Значення культурного розвитку XVI ст.

Культурно-освітнє життя українських земель у XVI ст. стало важливим етапом формування української культурної традиції.

Розвиток освіти сприяв появі освічених людей, які могли брати участь у суспільному, релігійному та культурному житті.

Друкарство забезпечило поширення книг і знань, а діяльність братств допомогла зберегти православну культурну традицію та розвинути освіту.

Архітектура й образотворче мистецтво відображали поєднання місцевих традицій із європейськими культурними впливами. Українські міста ставали центрами ремесла, торгівлі, освіти й мистецтва.

Таким чином, культурні процеси XVI ст. створили основу для подальшого розвитку української культури в XVII ст.

Основне, що потрібно запам’ятати

- У XVI ст. на українських землях розвивалися освіта, книговидання, архітектура та образотворче мистецтво.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2078

- **1574 р.** — Іван Федорович у Львові надрукував «Апостол» і «Буквар».
- **1576 р.** — засновано Острозьку академію.
- **1581 р.** — в Острозі надруковано Острозьку Біблію — перше повне друковане видання Біблії церковнослов’янською мовою.
- Важливими освітніми центрами були Острозька академія та братські школи.
- Міста розвивалися як центри торгівлі, ремесла, освіти й культури.
- В архітектурі поширювалися ренесансні елементи, які поєднувалися з місцевими традиціями.
- Провідним видом образотворчого мистецтва залишався іконопис, але розвивалися також книжкова графіка, портрет і декоративне мистецтво.

Перевірте свої знання

1. Які культурні процеси впливали на розвиток українських земель у XVI ст.?
2. Що таке гуманізм і Ренесанс?
3. Яке значення мала Острозька академія?
4. Хто такий Іван Федорович?
5. Які книги він надрукував у Львові 1574 р.?
6. Чому Острозька Біблія стала важливою культурною пам’яткою?
7. Яку роль відігравали православні братства в розвитку освіти?
8. Які особливості мали братські школи?
9. Які характерні елементи міського планування були поширені у XVI ст.?
10. Що впливало на розвиток архітектури українських міст?
11. Які особливості мав ренесансний стиль?
12. Які види образотворчого мистецтва розвивалися на українських землях?
13. Чому іконопис залишався провідним видом образотворчого мистецтва?
14. Як розвиток друкарства вплинув на культурне життя українського населення?

Використані джерела

1. Власов В. С., Данилевська О. М., Ващук Д. П. **Історія України. 8 клас. Повторне видання.** 2025.
Електронна версія підручника

2. Матеріали з історії українського книгодрукування, діяльності Івана Федоровича, Острозької академії та культурного розвитку українських земель XVI ст.

history-teacher.com